

Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin Diplomatik Ontolojisi

Mürsel Bayram*

Öz

Bu çalışmada, sınırlı tanıma statüsündeki Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin (SADC) diplomatik var olma biçiminin ve düzeyinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Diplomatik tanınma, devletin temel unsurları arasında sayılmamakla birlikte SADC örneğinde görüldüğü üzere devletin en azından “fikir” (*idea*) olarak varoluşunu destekleyen bir unsurdur. 44 Birleşmiş Milletler üyesi devlet tarafından tanınan ve Afrika Birliği'nin tam üyesi olan SADC, hak iddia ettiği Batı Sahra topraklarının tamamında egemenlik kuramadığı için fizikî ve beşerî varoluşunu temin edememiştir. Bu durum SADC'ın varlığını tartışmalı hale getirirse de yokluğunu ispat etmeye de yetmemektedir. SADC'ın elde ettiği diplomatik destek, bu devletin “yarı-varlık” olarak hayatta kalmasını sağlamaktadır. SADC'ı diplomatik olarak tanıyıp tanımama kararı, aynı zamanda Afrika ve Orta Doğu'daki siyasal rekabetlerde hangi aktörün hangi ittifakta yer aldığını gösteren bir turnusol işlevi görmektedir ve SADC'ın araçsallaştırılan bir “diplomatik varlığa” dönüşmesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diplomatik Ontoloji, Batı Sahra, Fas, Afrika, Orta Doğu.

The Diplomatic Ontology of Saharawi Arab Democratic Republic

Abstract

This paper aims to analyse the way and the extent to which Saharawi Arab Democratic Republic (SADR) exists diplomatically. Although it is not deemed among the constituent elements of state, diplomatic recognition is a fundamental element that supports the existence of a state at least as an “idea”, as in the case of SADR. SADR is a full member of African Union and recognized by 44 UN member states, but the self-declared Saharawi state has not ensured its anthropic and physical existence due to its incapacity to exercise sovereignty over Western Sahara. This situation makes the existence of SADR problematic, albeit not sufficient to prove its non-existence. The diplomatic support SADR receives helps the Saharawi state survive as a “semi-existence”. States' decision to recognize or not to recognize SADR also functions as a litmus test for political rivalries in not only Africa but also the Middle East, showing the positions of actors in their respective alliances. Thus SADR turns into an instrumentalised “diplomatic entity”.

Keywords: Diplomatic Ontology, Western Sahara, Morocco, Africa, Middle East.

*Dr. Öğr. Üyesi | Ankara Sosyal Bilimler Üni., Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü
mursel.bayram@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1183-0515 | DOI: 10.36484/liberal.683428

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 97, Kış 2020, ss. 167-185.

Gönderim Tarihi: 2 Şubat 2020 | Kabul Tarihi: 17 Mart 2020

Giriş

Diplomatik tanınma, bir devletin varlığının olmazsa olmaz unsuru değildir. Zira Birleşmiş Milletler (BM) üyesi oldukları halde sınırlı tanıma statüsüne sahip olan devletler vardır. Örneğin İsrail Devleti, 31 BM üyesi tarafından tanınmamaktadır. Diğer taraftan Filistin, Kosova ve Tayvan gibi BM üyesi olmayıp başka BM üyelerince tanınan devletler de vardır. Bu durum, devletlerin diplomatik alanda nasıl var olabildikleri konusunda tartışmaya imkân vermektedir.

Kuzeybatı Afrika'da yer alan Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti (SADC) de BM üyesi olmamakla birlikte birçok BM üyesi tarafından tanınan devletler kategorisindedir. SADC'ın yukarıdaki örneklerden farkı, dekolonizasyon bakımından bir anomali teşkil etmesidir. SADC'ın egemenlik iddia ettiği Batı Sahra toprakları, 1884'ten 1976'ya kadar İspanya tarafından kolonize edilmiştir. İspanya, Batı Sahra'yı dekolonize etmek yerine, 1975 tarihli Madrid Antlaşması ile bölgenin "idarî sorumluluğunu" Fas ve Moritanya'ya devretmiştir. Bu antlaşmadan güç alan Fas, bölgenin daha nüfuslu ve fosfat zengini olan kuzey bölümünü ilhak etmiş; Moritanya ise kıyı balıkçılığı açısından zengin olan güney bölümünü topraklarına katmıştır (Ohaegbulam, 1984: 696-703). 1973'te ulusal kurtuluş hareketi olarak kurulan *El Frente Popular de Liberación de Saguía el Hamra y Río de Oro*¹ (Polisario), İspanya bölgeden çekilir çekilmez 27 Şubat 1976'da SADC'ın kuruluşunu ilan etmiştir. Moritanya SADC ile anlaşmaya vararak 1979'da bölgeden çekilmiş, ancak Fas geri çekilmek bir yana, Moritanya'nın terk ettiği bölümü de ilhak etmiştir (Justo, 2013: 261-280). Hâlihazırda Batı Sahra'nın yaklaşık yüzde 75'i Fas'ın Güney Vilayetleri'ni (*İklîm-i Cenûbiyye*) oluştururken, Kurtarılmış veya Hür Bölge (*Mintika el-Hurre*) adlı kalan kısmı SADC kontrol etmektedir. SADC bu bölgede ve Cezayir'deki mülteci kamplarında örgütlenmektedir (Herz, 2013: 365-391). SADC'ın resmî başkenti El-Ayun da Fas'ın kontrol ettiği bölgede yer aldığı için Kurtarılmış Bölge'de bulunan Tifariti şehri 2008'den bu yana SADC'ın geçici başkenti olarak kullanılmaktadır.²

Polisario Cephesi üzerinden bir hükümet/siyasî otorite teşkil eden SADC, her ne kadar "tanımlı bir ülkeye" sahip olduğunu iddia etse de bu ülkenin küçük bir bölümünde egemenlik sağlayabilmektedir. Dahası, bu ülke sınırları içerisinde süreklilik arz eden bir insan topluluğu mevcut değildir.³ Bu fizikî ve beşerî yarı-varoluşu diplomatik varoluş ile telafi etmeye çalışan

1 Sâkiye el-Hamra ve Rio de Oro Halk Kurtuluş Cephesi, adını Batı Sahra'yı oluşturan iki tarihsel bölgeden almaktadır. Kızıl Kanal anlamındaki Sâkiye el-Hamra bölgenin kuzeyini, Altın Vadisi anlamındaki Rio de Oro (Vâdi ez-Zeheb) ise orta ve güney bölümünü teşkil etmektedir.

2 2008'den önce Bir Lehlou şehri geçici başkent olarak kullanılmaktaydı.

3 Batı Sahra'nın toplam nüfusu tahminen 652,271'dir. Sahralıların çoğunluğunun Fas kontrolündeki bölgede, 173 bin kadarının Cezayir'deki mülteci kamplarında, 30 bin kadarının ise SADC kontrolündeki Kurtarılmış Bölge'de yaşadığı tahmin edilmektedir (UNHCR, 2018: 5; CIA World Factbook, 2020).

SADC, böylece “diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesini” artırarak varlığını kanıtlamak istemektedir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmaların hemen hemen tamamının Batı Sahra meselesine yoğunlaştığı ve SADC’ın diplomatik varlık düzeyine odaklanan bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Buradan hareketle bu makalede Batı Sahra meselesinin ortaya çıkışından itibaren SADC’ı hangi devletlerin ve uluslararası örgütlerin tanıdığına/tanımadığına odaklanılacaktır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan “diplomatik ontoloji” açıklandıktan sonra SADC’ın devletler ve uluslararası örgütler nezdindeki tanınma düzeyi incelenecektir. Ayrıca, Afrika ve Orta Doğu’da SADC’ı hangi bölgesel güçlerin hangi saiklerle desteklediği tartışılarak SADC’ın bölgesel rekabetler açısından nasıl bir diplomatik “araç” işlevi gördüğü tahlil edilecektir.

Kavramsal Çerçeve: Diplomatik Ontoloji

Neyin nasıl var olabildiği ve var olan şeylerin birbirleriyle nasıl ilişkili oldukları hakkında açık veya örtülü ön kabullerin bulunması, her bilim dalının kendine özgü bir ontolojik çerçeve oluşturmasını gerektirmiştir. Örneğin sosyolojinin ontolojisi kişileri, toplumları, kurumları, yapıları, normları vs. ihtiva eder (Cevzici, 1996: 644). Uluslararası İlişkiler’in ontolojisi ise ulus, devlet, sistem, uluslararası örgüt vb. unsurların varlık koşullarını ve birbirleriyle ilişkilerini kapsar. Sayılan unsurlar arasında “devlet” olgusunun özel bir yeri vardır, zira uluslararası ilişkilerin *apriori* aktörü ulustan ziyade devlettir (Ringmar, 1996). Devletlerin uluslararası alanda nasıl ve ne düzeyde var olduklarını “diplomatik ontoloji” altında ele almak mümkündür. Bunun yolu ise öncelikle devletlerin varlık koşullarını açıklayan uluslararası belgelerin incelenmesinden geçmektedir.

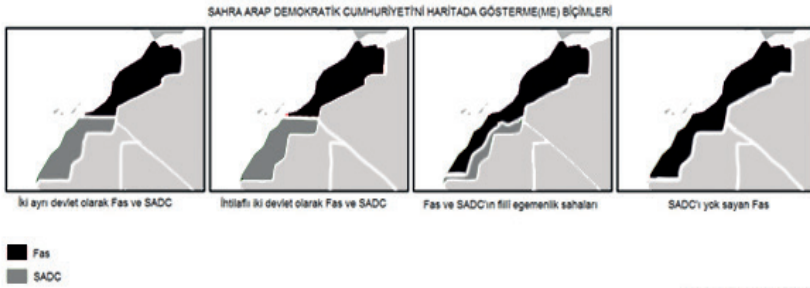
1933 tarihli Devletlerin Hakları ve Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi’nin birinci maddesinde devlet; sürekli bir nüfusa, tanımlı bir ülkeye ve siyasî bir otoriteye sahip “uluslararası hukuk kişisi” olarak tarif edilmektedir. Devletin ülkesinin sınırları belirtilmiş olmalı ve bu sınırlar dâhilinde yaşayan insan topluluğu geçici olarak değil sürekli olarak bir arada bulunmalı, sonradan dağılmamalıdır. Siyasî otoritenin ise başka bir otoriteye, kuruma veya düzene bağımlı olmadan, egemenlik ilkesini tam olarak uygulayabilmesi gerekir. Aynı sözleşmede nüfus, ülke ve egemenlik unsurlarına ek olarak bir devletin diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi de kurucu unsur olarak değerlendirilmiş, ancak devletin siyasî varlığının diğer devletlerin tanımına bağlı olmadığı belirtilmiştir. Bir devlet, diğer devletlerce tanınmadan önce de toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını

savunma, kendisini uygun gördüğü şekilde örgütlenme, yasal düzenlemeler yapma, kamu hizmetlerini icra etme ve mahkemelerinin yetkilerini belirleme hakkına sahiptir (Azarkan, 2016: 1055-1068).

Bir devletin diplomatik varlığını güçlendiren ve uluslararası toplumla bütünleşmesini sağlayan unsur, tek tek devletlerce tanınmaktan ziyade, devletlerarası ilişkileri düzenleyen küresel ölçekte bir örgüte üyelik üzerinden “kolektif tanıma” elde edebilmesidir. Birleşmiş Milletler’in (BM) öncülü olan Milletler Cemiyeti (MC), iki farklı üyelik öngörmekteydi. Birincisi, MC’nin kurucu üyeleri ile MC Misakı’nın ekinde ismi geçen devletlerden MC Misakı’na sonradan taraf olan devletler; ikincisi, MC tarafından kabul edilen üyelerdi. Tam bağımsız devletler, MC Genel Kurulu’nun üçte ikisinin kabulü ve MC kararlarına uyma koşuluyla üyeliğe kabul edilirdi. MC’ye kabul edilme net bir şekilde devlet olarak kabul anlamına geliyordu. MC’nin yerini alan BM üyeliği de günümüzde devletler açısından en güçlü uluslararası tanıma statüsünü ifade etmektedir. Devlet olduğunu iddia eden bir yapının BM’ye kabulü için devlet olma niteliklerini taşıması, barışçıl olması, BM Şartı’nda belirtilen koşulları kabul etmesi, bu koşulları uygulaması ve bütün bunları istekli biçimde yapması beklenmektedir. Sayılan kabul kriterleri muğlak ve yoruma açıktır (Azarkan, 2016: 1057-1058). BM Şartı’nda belirtilen yükümlülükleri kabul eden ve BM kararlarına uymayı taahhüt eden devletlerin BM üyeliğine kabulü, Güvenlik Konseyi’nin tavsiyesi ve Genel Kurul kararı ile gerçekleşmektedir. Güvenlik Konseyi’nde daimî üyelerin veto etmemesi koşuluyla 15 üyeden 9’unun olumlu oy kullanması ve Genel Kurul’un üçte ikisinin olumlu karar vermesi gerekmektedir. Kısacası bir devlet, küresel ölçekte bir kolektif tanıma elde edebilmek için BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin onayına ihtiyaç duymakta ve uluslararası sistemin “en güçlü” üyelerince desteklenmediği sürece diplomatik varlığını tescil edememektedir. Örneğin, 2008 yılında Sırbistan’dan bağımsızlığını ilan eden Kosova, dünya üzerindeki devletlerin yarısından fazlası tarafından tanınmış olmasına rağmen, Rusya’nın karşı çıkması nedeniyle BM’ye üye olamamaktadır (Radelić, 2017: 273-300). SADC için de kısmen geçerli olan bu durum, devletlere küresel ölçekte kolektif tanıma sağlayan BM sisteminin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan uluslararası alanda liberal self-determinasyonist bir anlayıştan ziyade reelpolitik stratejilerden etkilenen bir diplomatik ontolojinin söz konusu olduğu söylenebilir.

SADC'ın Diplomatik Varlık Düzeyi

1976'dan itibaren toplam 84 devlet SADC'ı tanımış, fakat bu devletlerin yarıya yakını sonradan SADC ile diplomatik ilişkilerini kesmiş veya dondurmuştur (bkz. Ek 1). Fas'ın SADC'ı diplomatik olarak marjinalleştirme çabalarına rağmen halen 44 BM üyesi devlet SADC'ı tanımaya devam etmektedir. Ayrıca, SADC'ı zımnen tanıma olarak kabul edilebilecek eylemler söz konusudur. Örneğin Guatemala, SADC'ı resmen tanımamasına rağmen SADC pasaportunu kabul etmekte ve bu pasaport hamillerine vize vermektedir (Ministerio de Relaciones Exteriores de Guatemala, 2020).

Günümüzde SADC'ın Angola, Botswana, Cezayir, Doğu Timor, Ekvador, Etiyopya, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Küba, Libya, Meksika, Mozambik, Nijerya, Nikaragua, Panama, Tanzanya, Uganda, Uruguay, Venezuela ve Zimbabve'de mukim büyükelçilikleri bulunmaktadır. Belize, Bolivya, Guyana, Güney Sudan, Lesotho, Moritus, Namibya, Ruanda, Vanuatu ve Zambiya'ya ise SADC'ın diğer büyükelçilikleri akreditedir. SADC'ın egemenlik iddia ettiği topraklarda herhangi bir devletin mukim büyükelçiliği bulunmamakla birlikte Angola, Gana, Güney Afrika, Küba, Namibya, Nijerya, Venezuela, Vietnam ve Zimbabve'nin Cezayir büyükelçilikleri; Ekvador, Meksika, Nikaragua'nın ABD büyükelçilikleri; Etiyopya'nın Roma büyükelçiliği; Lesotho'nun Kuveyt büyükelçiliği; Uganda'nın ise Trablus büyükelçiliği Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'ne akreditedir. Cezayir, Küba, Namibya ve Zimbabve'nin SADC büyükelçileri güven mektuplarını Kurtarılmış Bölge'de takdim etmişlerse de diğer devletlerin SADC büyükelçilerinin güven mektuplarını takdim merasimi genellikle Cezayir'deki Rabuni Kampı'nda gerçekleşmektedir (Sahara Press Service, 2018).

Görüldüğü üzere, SADC ile büyükelçilik seviyesinde diplomatik ilişki kuran devletlerin çoğunluğu Afrika ve Latin Amerika ülkeleridir. Hâlihazırda SADC'ın Afrika'daki ana destekçileri Cezayir ve Güney Afrika iken Latin Amerika'daki en önemli destekçileri Küba ve Meksika'dır. Geçmişte SADC ile

diplomatik ilişki kuran en önemli Asyalı bölgesel güç ise Hindistan'dı. SADC'ın 1985'te Yeni Delhi'de büyükelçilik açmasına izin veren Hindistan yönetimi, Fas ile gelişen ilişkilerine paralel olarak 2000 yılında SADC ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. Öte yandan, Arnavutluk (1987-2004) ve Yugoslavya (1984-1992) dışında hiçbir Avrupa devleti SADC'ı tanımamıştır. Avustralya, İsveç, Brezilya ve Şili parlamentolarında SADC'ın tanınmasına ilişkin müzakereler yürütülmüş, ancak bu yönde nihaî bir karar çıkmamıştır.

SADC, başta Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu olmak üzere, hiçbir BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi tarafından tanınmamaktadır. Fas'ı stratejik müttefik olarak konumlandıran ve bu ülkenin siyasi istikrarına önem veren ABD, Madrid Antlaşması'nı destekleyerek Batı Sahra meselesinde Fas'ı memnun edecek bir çözümden yana olmuştur. Bu konumlanma, elbette Soğuk Savaş döneminin katı iki kutuplu bakış açısı ile de yakından ilgilidir. Nitekim dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, bağımsız bir Sahra devletiyle ilgili endişelerini dile getirirken, "ABD, Atlas Okyanusu'nun doğu yakasında yeni bir Angola'ya⁴ izin vermeyecek" demiştir (Hodges, 1983: 215; Kamil, 1987: 10; Zunes, 1998). ABD'nin Batı Sahra meselesine bakışı, Soğuk Savaş sonrası dönemde çok fazla değişmemiştir. ABD yönetimi, Fas'ın Batı Sahra için öngördüğü otonomi planını "en mümkün ve gerçekçi seçenek" olarak değerlendirmektedir (Reuters, 2016). Dahası, ABD'nin Batı Sahra'da konsolosluk açarak Fas'ın buradaki egemenliğini fiilen tanıyabileceğinden söz edilmektedir.⁵

ABD gibi Rusya da SADC'ı diplomatik olarak yok saymayı tercih etmiştir. Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili BM kararlarına destek veren Moskova, jeostratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Fas'ı düşmanlaştırmamak adına doğrudan SADC'dan yana bir tavır almaktan kaçınmıştır. SADC'ın tam bağımsızlığı için mücadele eden Polisario Cephesi de "sol devrimci gelenek" ile ilişkilendirilen bir ulusal kurtuluş hareketi olmasına rağmen ideolojik olarak Marksizm-Leninizm'i benimsememiş ve Moskova'dan askerî destek almamıştır (Zoubir, 1987: 17-32). Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde SADC, Moskova'dan destek alma yönünde girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, Rusya'nın müdahalesi ile 2008'de Gürcistan'dan tek taraflı bağımsızlık ilan eden Güney Osetya'nın 2010'da SADC tarafından *de facto* tanınması (Russia Today, 2010), Polisario'nun uluslararası alanda Moskova'nın desteğini almaya çalıştığını göstermektedir.

4 1975 yılında Portekiz'den bağımsız olan Angola, Marksist ideolojiyi benimsemiş *Movimento Popular de Libertação de Angola* tarafından yönetilmekte ve SSCB ile Küba tarafından desteklenmekteydi.

5 Fas ile yakınlaşma çabası içerisinde olan İsrail'in ABD'yi Batı Sahra'da konsolosluk açma konusunda ikna etmeye çalıştığı dile getirilmektedir. Bkz. *Alaraby* (2020).

Uluslararası ve Ulusötesi Örgütlerde SADC'ın Yeri

BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin Fas lehine tavır almaları, SADC'ın BM'ye üye olarak kabul edilmesini engellemiştir. BM, Batı Sahra'yı "kendi kendini yönetemeyen bölgeler" listesine dâhil etmiş ve buranın kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili 100'den fazla karar almıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1754 (2007), 1783 (2007), 1813 (2008), 1871 (2009), 1920 (2010), 1979 (2011), 2044 (2012), 2099 (2013), 2152 (2014), 2218 (2015) ve 2285 (2016) sayılı kararları, "Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin etmesine imkân veren adil, kalıcı ve karşılıklı kabul edilebilir bir siyasî çözümü" desteklemektedir. Ancak, BMGK daimî üyeleri SADC'ın bağımsızlığına dair bir siyasî irade ortaya koymadıkları için söz konusu kararlar SADC'ın diplomatik varoluşuna kaydadeğer bir katkı sunmamakta ve Fas'ın Batı Sahra üzerindeki fiilî egemenliğini etkilememektedir. Böylece Batı Sahra'da statüko korunarak buradaki sorun "kanıksanmış bir kriz" haline getirilmektedir (Caner ve Şengül, 2019: 1321-1353).

SADC'ın Afrika Birliği'ndeki durumu farklıdır. SADC Şubat 1982'de üye devletlerin çoğunluğunun onayıyla Afrika Birliği Teşkilatı'na tam üye olarak kabul edilmiştir. Bu kararı protesto eden Fas, Kasım 1984'te teşkilat üyeliğinden çekilmiştir. Polisario Cephesi Genel Sekreteri ve SADC Devlet Başkanı Muhammed Abdulaziz İzzeddin, ertesi yıl Afrika Birliği Teşkilatı'nın başkan yardımcısı seçilmiştir. Afrika Birliği Teşkilatı 2001'de Afrika Birliği'ne dönüşürken kıtanın bölgelerini temsilen beş başkan yardımcılığı ihdas edilmiş ve SADC lideri Abdulaziz, Kuzey Afrika bölgesinin adayı olarak örgütün başkan yardımcılıklarından birini üstlenmiştir (*Afrol News*, 2002). SADC temsilcisi Suilma Hay Emhamed Elkaid de 2013-2015 döneminde Afrika Birliği'nin yasa organı Pan-Afrika Parlamentosu'nun başkan yardımcılığını yürütmüştür (Pan-African Parliament, 2018). Netice itibarıyla Afrika Birliği, kıtasal ölçekte bir kolektif tanıma sağlayarak SADC'ı diplomatik olarak hayatta tutmaktadır.⁶

Ulusötesi siyasal yapılanma niteliğindeki Avrupa Birliği ise Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde daha çok Fas ile ilişkilerini öncelemekte ve Batı Sahra sorununun çözümünde pasif bir konumda kalmayı tercih etmektedir. AB'nin pasifliği ABD, Fransa ve İspanya'nın Batı Sahra sorununa yaklaşımlarından etkilenmektedir. İspanya Batı Sahra hususunda nispeten dengeli bir politika izlemeye çalışırken, ABD ve Fransa bölgedeki stratejik çıkarlarından

6 Afrika Birliği üyesi devletlerin çoğunluğu SADC'ı tanıırken son yıllarda SADC aleyhine tavır alan üye devletlerin de olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, 7 Afrika Birliği üyesi devlet (Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gine, Komorlar, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe) Batı Sahra'da konsolosluk açarak Fas'ın bu bölge üzerindeki egemenliğini *de facto* tanımıştır (Kasraoui, 2020). Afrika'da SADC aleyhine tavır alan devletlerin çoğunun eski Fransız sömürgesi olması dikkat çekmektedir. Fransa'nın genel olarak Fas taraftarı bir politika izlediği bilinmektedir.

ötürü Fas'ın otonomi planına destek vermektedir. Avrupa Birliği, bu üyelerini ve ABD'yi karşısına almamak adına, soruna aktif biçimde müdahil olmaktan ve Fas üzerinde diplomatik baskı kurmaktan kaçınmaktadır (Yıldız, 2013: 38).

Diğer taraftan, bazı Avrupa devlet ve organlarının Batı Sahra ile ilgili tutumları, SADC'nin tanınmasını değilse bile ontolojik olarak yok sayılmamasını sağlamaktadır. Örneğin, Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyeleri (İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç), Fas ile 1997'de imzalanan serbest ticaret anlaşmasının Batı Sahra menşeli ürünleri kapsamadığına dair açıklamalar yapmışlardır. Norveç Dışişleri Bakanı Jonas Gahr Støre, 11 Mayıs 2010'da Norveç Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada, "Fas ile imzalanan serbest ticaret anlaşmasında Batı Sahra'nın Fas'ın parçası olarak kabul edilmediğini", çünkü "Batı Sahra üzerinde Fas'ın uluslararası düzeyde tanınan bir egemenlik icra etmediğini" ifade etmiştir (Stortinget, 2010). Avrupa Adalet Divanı da benzer şekilde AB ile Fas arasında tarım ve balıkçılık ürünlerinin karşılıklı liberalizasyonunu öngören 2013 tarihli bir antlaşmanın Batı Sahra'yı kapsamadığına hükmetmiştir. İlgili BM kararlarına ve self-determinasyon ilkesine atıf yapan mahkeme, söz konusu "antlaşmanın herhangi bir biçimde Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanıma anlamına gelmediğini" vurgulamıştır (European Parliament, 2019).

SADC'nin Bölgesel Hâimleri: Cezayir ve Güney Afrika

SADC, Afrika'nın önde gelen bölgesel aktörleri tarafından farklı biçim ve düzeylerde desteklenmektedir. Etiyopya ve Nijerya SADC'ı tanıma ve onunla büyükelçilik seviyesinde ilişki kurmakla yetinirken, Cezayir ve Güney Afrika'nın SADC'ı daha somut ve aktif biçimde desteklediği görülmektedir (Sahara Press Service, 2012; Sobowale, 2019). Anılan destekçiler arasında ilk olarak Cezayir'e değinmek gerekir, zira bu devlet ile Fas arasında yüzlerce yıl öncesine dayanan bir bölgesel jeopolitik rekabet söz konusudur. Rabat'ın tarihsel sınırlarına atıfla dekolonizasyon sonrası dönemde Büyük Fas (*Mağrib el-Kebîr*) idealini canlı tutması ve bununla bağlantılı olarak Cezayir'e ait Beşar ve Tindouf vilayetleri üzerinde hak iddia etmesi, iki devlet arasında 1963'te Kum Savaşı'nın (*Harb er-Rimâl*) yaşanmasına yol açmış ve devam eden gerginlik 1994'te karşılıklı kara sınırlarının kapatılmasına kadar varmıştır. Fas'ın 1975'te Batı Sahra'yı ilhakını tehdit olarak değerlendiren Cezayir, bu bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden Polisario Cephesi'ni desteklemeye başlamıştır. Böylece Fas'ın artan gücünü dengelemek isteyen Cezayir, ilk iş olarak Batı Sahralı mültecileri kabul etmiş ve Polisario Cephesi'nin Cezayir topraklarında örgütlenip Fas'a karşı faaliyet yürütmesini sağlamıştır. Polisario Cephesi

tarafından teşkil edilen SADC, bu desteği karşılıksız bırakmayarak Cezayir ile “organik bağı” sürdürmüştür. Nitekim Muhammed Abdulaziz İzzeddin'in ölümünün ardından 2016'da SADC Devlet Başkanı seçilen İbrahim Ğali'nin ilk resmî ziyaretini Cezayir'e gerçekleştireceğini açıklaması, Fas mediasında SADC'ın “patronuna koşulsuz sadakatinin” göstergesi olarak yorumlanmıştır. Ğali'nin bu ziyaret sırasında Cezayir Başbakanı ve Genelkurmay Başkanı tarafından karşılanması ise Cezayir Hükümeti'nin Fas'a yönelik ikili (siyasî ve askerî) mesajının açık bir işareti olarak değerlendirilmiştir (Khaled, 2016). Netice itibariyle SADC'ın uluslararası alandaki ana hâmesi olduğunu gizlemeyen Cezayir, Batı Sahra'da Cezayir yanlısı bağımsız bir devletin egemenlik sağlaması durumunda hem bölgede Fas'a nispetle gücünü artırmış olacak, hem buradaki kaynaklardan (bilhassa fosfat) daha kolay istifade edebilecek, hem de Atlas Okyanusu'na açılım sağlayabilecektir (Jacobs, 2012).

SADC'ın Afrika'daki bir diğer önemli destekçisi Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Güney Afrika ile SADC arasındaki ilişkiler, apartheid rejimine karşı mücadele eden Afrika Ulusal Kongresi (AUK) ile Polisario Cephesi arasında kurulan ilişkilere dayanmaktadır. SADC lideri Muhammed Abdulaziz İzzeddin'in daveti üzerine Oliver Tambo liderliğindeki bir AUK heyeti 1988'de Polisario kontrolündeki Kurtarılmış Bölge'yi ziyaret etmiştir. Burada yapılan konuşmalarda “Güney Afrika halkının mücadelesi ile Batı Sahra halkının mücadelesinin birbirine çok benzediği” vurgulanmıştır. Ziyaret sırasında Polisario Cephesi, Fas ordusundan ele geçirdiği silah ve mühimmatın bir kısmını AUK'a bağışlamıştır. AUK lideri Tambo, söz konusu silahların Fas'a apartheid rejimi tarafından temin edildiğini ve “Batı Sahra halkına karşı etnik temizlikte kullanıldığını” iddia etmiştir (Tripartite Alliance Statement, 1995). Bu bakış açısı, apartheid sonrası dönemde AUK hükümetlerince yönetilen Güney Afrika Cumhuriyeti'nin neden Fas karşıtı bir siyaset izlediğini büyük ölçüde açıklamaktadır.

Nelson Mandela liderliğindeki ilk apartheid sonrası Güney Afrika hükümeti, 1994'te SADC'ı tanıma niyetini ortaya koymuş, ancak iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin resmen başlaması 10 yılı bulmuştur. Batı Sahra'da referandum yapılmasını öngören 1495 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının Polisario tarafından olumlu karşılanıp Fas tarafından reddedilmesini takiben Güney Afrika 2004 yılında SADC ile ilişkilerini resmileştirme kararı almıştır. Aynı yıl SADC'ın Pretoria büyükelçiliği faaliyete geçmiş ve Güney Afrika'nın Cezayir büyükelçiliği SADC'a akredite edilmiştir. İki devlet arasında, Batı Sahra'daki kara mayınlarının temizlenmesi ve bir spor kompleksi inşasına malî destek sağlama vb. konularda çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır (Sahara Press Service, 2013). Bu tarihten itibaren Batı Sahra'nın kendi kaderini

tain hakkının müdafaası, Güney Afrika'nın dış politika önceliklerinden biri haline gelmiştir (Government of South Africa, 2013). SADC lideri İbrahim Ğali'nin 2018 yılında gerçekleştirdiği resmî ziyaret sırasında Güney Afrika Cumhurbaşkanı Cyril Ramaphosa, Fas'ın Afrika Birliği Anayasası'na uyma yükümlülüğünü hatırlatmış ve bağımsızlık öncesinde belirlenen sınırlara saygı duyması gerektiğini belirtmiştir. "Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin ve bağımsızlık hakkını" savunmaya devam edeceklerini söyleyen Ramaphosa, ayrıca Batı Sahra'daki muhtemel "insan hakkı ihlallerine" ve "doğal kaynak sömürüsüne" dikkat çekmiştir (Government of South Africa, 2018). Güney Afrika bu hususta SADC'a sadece siyasî değil, hukukî olarak da desteğini göstermiştir. Örneğin SADC, Fas'tan Yeni Zelanda'ya götürülmek üzere NM Cherry Blossom adlı gemiye yüklenen ve Güney Afrika'dan geçmekte olan 55 bin ton fosfatın Batı Sahra topraklarından "gasp edildiğini" öne sürmüş; bunun üzerine, Güney Afrika Yüksek Mahkemesi söz konusu yük gemisinin limanda bekletilmesini talep etmiştir. Şubat 2018'de karara varan Güney Afrika Yüksek Mahkemesi, NM Cherry Blossom'daki fosfatın SADC'a ait olduğunu belirterek özel bir açık artırma ile satılmasına hükmetmiştir (Kasraoui, 2018).

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin tutumu, sadece Pretoria'nın değil, genel olarak güney Afrika bölgesi ülkelerinin SADC lehine bir politika izlemelerini sağlamaktadır. Nitekim SADC lideri Ğali'nin en sık resmî temaslarda bulunduğu bölgelerin başında güney Afrika gelmektedir. Aynı bölgede Fas da yoğun diplomatik girişimler yürütmekte, fakat Pretoria'nın etkisiyle bölgede SADC'ı "var etme" eğilimi güçlenmektedir. Ocak 2017'de SADC lideri İbrahim Ğali'nin Zambiya'ya resmî ziyaret gerçekleştirmesi üzerine, Fas Kralı VI. Muhammed de ertesi ay kalabalık bir heyetle bu ülkeyi ziyaret etmiş; Ğali ise 2018'de Güney Afrika Cumhuriyeti, Botsvana, Lesotho, Namibya ve Zimbabve'yi kapsayan bir güney Afrika turu ile karşılık vermiştir (*Africa Times*, 2018).

Orta Doğu'da SADC'ı Var Eden Siyasî Rekabetler

SADC lideri Ğali'nin 2017 başında Zambiya'ya gerçekleştireceği ziyaret sırasında Katar Havayolları'na ait bir uçakla seyahat etmesi, özeld e SADC-Katar ilişkilerinin sorgulanmasına (Tembo, 2017; Zaireg, 2018), genelde ise Batı Sahra meselesinin Orta Doğu siyasetine yansımalarının tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu mesele gerçekten de Orta Doğu'daki siyasî-dinî ayrışmaları yansıtmaktadır. Kuzey Afrika haricindeki Orta Doğu'da Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, Suriye Arap Cumhuriyeti ve İran İslam

Cumhuriyeti haricinde SADC'ı tanıyan devlet bulunmamaktadır.⁷ Bölgede ABD'ye paralel siyaset izleyen ve "Sünni jeopolitiğini" temsil eden Körfez ülkeleri Fas'ın tezlerini desteklerken, Rusya'ya yakın siyaset izleyen ve "Şii jeopolitiğini" temsil eden devletlerin SADC lehine tavır alması dikkate şayandır.⁸ Bu durum, zaman zaman Fas ile özellikle İran arasında gerginliğe yol açmıştır. Uzun bir aranın ardından 2014'te İran ile diplomatik ilişkilerini yeniden başlatan ve Tahran'a büyükelçi gönderen Fas, Mayıs 2018'de tekrar İran ile ilişkilerini kesme kararı almıştır. Rabat yönetimi, Tahran'ın Hizbullah üzerinden Polisario Cephesi'ne silah, askerî eğitim ve finansman sağladığını iddia etmiştir. Fas Dışişleri Bakanı Nasır Burita'ya göre, Hizbullah ile Polisario arasındaki irtibat İran'ın Cezayir büyükelçiliği tarafından koordine edilmekteydi. Hizbullah'ın Polisario'ya SAM9, SAM11 ve Strela füzelerini temin ettiğine kadar varan söz konusu iddialar, hem İran ve Hizbullah yönetimince, hem de Polisario tarafından reddedilmiştir. İran bu iddiaların "mesnetsiz" olduğunu belirtirken, Hizbullah daha açık bir ifadeyle "Fas'ın ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın baskısı altında hareket ettiğini" ileri sürmüştür (*Al Jazeera*, 2018a). Polisario sözcüsü Muhammed Haddad'a göre ise Fas'ın bu yöndeki ithamlarının temel hedefi Sünni-Arap bloktan daha fazla destek alabilmeye ve SADC'ı o bloktan uzaklaştırmaya yönelik bir "siyasal fırsatçılıktı" (*La Vanguardia*, 2018). Nitekim Suudi Arabistan yönetimi, Fas'ın İran ile diplomatik ilişkilerini kesme kararını desteklediklerini ve "İran'ın Polisario unsurlarına eğitim desteği sağlayan terörist Hizbullah milisleri vasıtasıyla Fas'ın iç işlerine karışmasını şiddetle kınadıklarını" açıklamıştır (*Al Jazeera*, 2018b). Riyad'ın ardından Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri de benzer şekilde "İran'ın müdahalesine karşı Fas'ın âlî menfaatlerini savunduklarını" ve "Fas'ın düşmanlarına destek veren İran ile ilişkilerini koparmasının yerinde bir karar olduğunu" beyan etmişlerdir (*North Africa Post*, 2018). SADC'ın varlığı, bu yönüyle, Orta Doğu'daki jeopolitik (ve

7 İran ve Suriye, 1980'den bu yana SADC'ı tanımaya devam ederken, Yemen'in tanımaya devam edip etmediği tartışmalıdır. 1977'de SADC'ı tanıyan Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti (Güney Yemen), 1990'da Yemen Arap Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) ile birleşerek Yemen Cumhuriyeti'ni oluşturmuştur. Yemen Cumhuriyeti, Mayıs 1990'da kendisini oluşturan devletlerin anlaşmalarının ve diplomatik ilişkilerinin جاری olduğunu beyan etmiştir. Şubat 1999'da Sana'da Faslı milletvekilleri ile görüşen Yemen Temsilciler Meclisi (Meclis ul-Nuvvâb) Sözcüsü Şeyh Abdullah ibn Hüseyin el-Ahmer, "Fas'ın toprak bütünlüğünü desteklediklerine" dair bir açıklama yapmış, ancak Yemen'in resmî olarak SADC ile ilişkilerini kestiğine veya dondurduğuna dair bir belge veya beyanat yayınlanmamıştır (*Arabic News*, 1999).

8 İran'da 1979'da Şii mezhebini dış politika aracı olarak kullanan bir rejimin ortaya çıkması ile birlikte Orta Doğu'da bir "Şii jeopolitiğinden" bahsedilmeye başlanmıştır. Söz konusu jeopolitiğin etkileri günümüzde özellikle Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de hissedilmektedir. Suudi Arabistan öncülüğünde gelişen ve İslam'ın Sünni/Vehhabi yorumu üzerinden Orta Doğu'da yeni ittifakların oluşmasını ifade eden "Sünni jeopolitiği" ise daha ziyade Şii jeopolitiğine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Dinî farklılıkların araçsallaştırılması sonucunda belirginleşen bölgesel ittifaklar, Orta Doğu'nun siyasî coğrafyası ile dinî coğrafyasının belli oranda kesiştiğini göstermektedir. Bkz. Şahin (2006: 39-55); Falahatpisheh ve Ghassempour (2014: 21-27); Norton (2015: 129-148).

kısmen teopolitik) rekabetleri ortaya çıkaran bir turnusol işlevi görmüştür.

Siyasal yeniden konumlanma durumlarında Batı Sahra'nın Orta Doğu siyasetinde araçsallaştırılmaya müsait bir mesele olduğunu belirtmek gerekir. Örnek vermek gerekirse, kısa bir süre öncesine kadar Körfez ülkeleriyle güçlü biçimde ittifak halinde olan Fas'ın Katar ile diğer Körfez ülkeleri arasındaki krizde nötr bir tavır takınması, Cemal Kaşıkçı cinayetiyle ilgili olarak birçok Arap ülkesinin aksine Suudi Arabistan'ı destekleyen bir açıklama yapmaması ve son olarak Yemen'de faaliyet yürüten Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçlerinden çekildiğini açıklaması, Rabat-Riyad ilişkilerinde gerginliğe yol açmış ve bu gerginliğin yansıdığı ilk alan Batı Sahra olmuştur. Fas Dışişleri Bakanı Nasır Burita, Katar merkezli El-Cezire televizyonunda "Fas'ın Yemen'deki varlığının değiştiğini" açıkladıktan hemen sonra Suudi Arabistan'ın El-Arabiya kanalında Batı Sahra meselesini ele alan bir belgesel yayımlanmış ve *Riyad Gazetesi*'nde Fas'ın Batı Sahra'daki egemenliğinin meşruiyetini sorgulayan özel bir habere yer verilmiştir. Söz konusu yayınlarda İspanya bölgeden çekildikten sonra Fas'ın Batı Sahra'yı "işgal ve istila ettiği", "Batı Sahralıların meşru temsilcisi olma iddiasındaki SADC'nin uluslararası toplum tarafından tanındığı" ifade edilmiştir (Koundouna, 2019). Bu krizlerle belirginleşen yeniden konumlanma eğilimleri, bir yandan Fas-Körfez ilişkilerinin istikrarını tehdit ederken, diğer yandan SADC'nin araçsal biçimde de olsa varoluşuna katkı sunmaktadır.

Sonuç

Bu makalede, henüz literatürde yer almayan "diplomatik ontoloji" kavramsallaştırması üzerinden, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda nasıl ve ne düzeyde varlık gösterdiği tartışılmıştır. SADC, Montevideo Sözleşmesi'nde belirtilen devlet olma koşullarını "kısmen" sağlamaktadır. Bir siyasî otoriteye/hükümete ve diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesine sahip olan SADC, tamamında egemenlik sağlayabildiği bir ülkeye ve sürekli/sonradan dağılmamış bir nüfusa sahip değildir. Bu durum, SADC'ı diplomatik anlamda "yarı-varlık" olarak nitelendirmeye imkân vermektedir.

SADC, hâlihazırda 44 BM üyesi devlet tarafından tanınmakla birlikte küresel nitelikte bir kolektif tanıma statüsü elde edebilmiş değildir. Bu durumun temel nedeni ise hiçbir BMGK daimî üyesinin SADC lehine bir siyasal irade ortaya koymamasıdır. Güney Sudan'ın Sudan'dan bağımsız olma ve BM'ye kabul edilme sürecinde görüldüğü üzere, bir devletin (Montevideo Sözleşmesi'ndeki koşulları tam olarak sağlamasa dahi) kolektif tanıma statüsü elde ederek uluslararası toplumla bütünleşmesinin yolu, küresel ölçekte

siyasal etki kapasitesine sahip olan güçlerin o devletin varoluşunu desteklemelerinden geçmektedir. Bu bağlamda, SADC'ın tam bağımsız olup olamayacağına tespiti için Batı Sahralıların kendi kaderini tayin edebileceği bir referandumun düzenlenebilmesi, BMGK daimî üyelerinin böyle bir süreci desteklemelerine ve garanti etmelerine bağlıdır.

SADC, kendisini diplomatik olarak var etme konusunda yetersiz kalmasına rağmen, dışsal gelişmelerin etkisiyle hayatta kalmaya devam etmektedir. Sözü edilen dışsal gelişmelerin en önemlisi, bölgesel rekabetlerdir. Cezayir ile Fas'ın geçmişten bugüne birbirleriyle jeopolitik rekabet halinde olmaları ve Fas ile apartheid rejimi arasındaki yakın ilişkilerden dolayı apartheid sonrası Güney Afrika hükümetlerinin Fas'a olumsuz yaklaşımları, SADC'ın bu ülkeler (Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti) tarafından himaye edilmesine neden olmaktadır. Benzer bir durum Orta Doğu rekabetleri için de geçerlidir. Sünni jeopolitiğini temsil eden Körfez ülkeleri genel olarak Fas'ın tezlerini desteklerken, Şii jeopolitiğini temsil eden İran ve Suriye SADC'a yakın siyaset izlemektedir. Fas'ın Katar ve Yemen politikalarındaki değişikliklerin ardından Suudi Arabistan yönetiminin Batı Sahra meselesini gündeme taşıması, Orta Doğu'daki jeopolitik rekabetler devam ettiği müddetçe SADC'ın en azından "araçsal bir diplomatik varlık" olarak hayatta kalmaya devam edeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Africa Times* (2018), "Ahead of AU summit, Western Sahara leader's tour takes him next to SA", <https://africatimes.com/2018/06/03/ahead-of-au-summit-western-sahara-leaders-tour-takes-him-next-to-sa/>, 3 Haziran 2018 (E.T.: 29 Şubat 2020).
- Afrol News* (2002), "Morocco loses out in Africa", http://www.afrol.com/News2002/mor016a_sah_au.htm, 11 Temmuz 2002 (E.T.: 1 Mart 2020).
- Alaraby* (2020), "Israel pushes for US to open consulate in Western Sahara, in Morocco normalisation bid", <https://www.alaraby.co.uk/english/news/2020/2/6/israel-pushes-for-us-consulate-in-moroccan-occupied-western-sahara> (E.T. : 6 Şubat 2020).
- Al Jazeera* (2018a), "Morocco cuts diplomatic ties with Iran over Western Sahara feud", <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/morocco-cuts-diplomatic-ties-iran-western-sahara-feud-180501173229190.html>, 1 Mayıs 2018 (E.T.: 15 Ocak 2020).
- Al Jazeera* (2018b), "Iran denies Moroccan accusations of supporting Polisario Front", <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/iran-denies-moroccan-accusations-supporting-polisario-front-180502150452407.html>, 2 Mayıs 2018 (E.T.: 3 Şubat 2020).
- Arabic News* (1999), "Yemen backs Morocco's efforts to perfect territorial integrity", <http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/990702/1999070246.html>, 7 Şubat 1999 (E.T.: 20 Aralık 2019).

- Azarkan, Ezeli (2016), "Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 15, Sayı 4, ss. 1055-1068.
- Caner, Cantürk ve Şengül, Betül (2019), "Kuzey Afrika'da Bir Bağımsızlık Mücadelesi Analizi: Polisario Cephesi ve Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti (SADC)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 4, ss.1321-1353.
- Cevizci, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CIA World Factbook (2020), "Western Sahara", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/wi.html>, (E.T.: 22 Şubat 2020).
- European Parliament (2019), "EU-Morocco Agreement on the amendment of Protocols 1 and 4 to the Euro-Mediterranean Agreement, 2019", http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0016_EN.html (E.T.: 30 Ocak 2020).
- Falahatpisheh, Heshmatollah ve Ghassempour, Amir Abbas (2014), "Confrontation of the Two Competing Strategies Pursued by IR of IRAN & United State of AMERICA in the Middle-East", *Report and Opinion*, Cilt 6, Sayı 1, ss. 21-27.
- Garzón, Camilo Andrés Devia (2016), "Problemáticas de Autodeterminación en Timor Oriental y Sahara Occidental: los Contextos que Propiciaron la Intervención Internacional", *Estudios Internacionales*, Cilt 48, Sayı 184, ss. 75-101.
- Government of South Africa (2013), "Remarks by the Minister of International Relations and Cooperation, Her Excellency Maite Nkoana-Mashabane", <http://www.info.gov.za/speech/>, 27 Haziran 2013 (E.T.: 25 Aralık 2019).
- Government of South Africa (2018), "Joint Communiqué on Working Visit by H.E Mr Brahim Ghali, President of Sahrawi Arab Democratic Republic to South African", <https://www.gov.za/speeches/joint-communicue-working-visit-he-mr-brahim-ghali-president-sahrawi-arab-democratic>, 5 Haziran 2018 (E.T.: 25 Aralık 2019).
- Herz, Manuel (2013), "Refugee Camps of the Western Sahara", *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, Cilt 4, Sayı 3, ss. 365-391.
- Hodges, Tony (1983), *Western Sahara: Roots of a Desert War*, Westport: Lawrence Hill & Co.
- Jacobs, Michael D. (2012), *Hegemonic Rivalry in the Maghreb: Algeria and Morocco in the Western Sahara Conflict*, M.A. Thesis in Government and International Affairs, University of South Florida.
- Justo, Juan Carlos Gómez (2013), "El Frente Polisario: La Historia de un Movimiento de Liberación Nacional Vivo", *Revista Internacional de Pensamiento Político*, Cilt 8, Sayı 1, ss. 261-280.
- Kamil, Leo (1987), *Fueling the Fire: U.S. Policy and the Western Sahara Conflict*, Trenton: Red Sea Press.
- Kasraoui, Safaa (2018), "Morocco's phosphate cargo auctioned in South Africa after pro-Polisario verdict", *Morocco World News*, <https://www.moroccoworldnews.com/2018/03/242803/moroccos-phosphate-cargo-south-africa-polisario/>, 20 Mart 2018 (E.T.: 10 Ocak 2020).
- Kasraoui, Safaa (2020), "Cote d'Ivoire: Decision to Open Consulate in Laayoune is Sovereign Act", *Morocco World News*, <https://www.moroccoworldnews.com/2020/02/294014/cote-divoire-decision-to-open-consulate-in-laayoune-is-sovereign-act/> (E.T.: 18 Şubat 2020).
- Khaled, Khalid Ibrahim (2016), "Polisario: Sahrawis offended by Brahim Ghali's submission

- to Algiers”, *Morocco Tomorrow*, <http://www.moroccotomorrow.org/polisario-sahrawi-offended-by-bra-him-ghalis-submission-to-algiers/>, 15 Temmuz 2016 (E.T.: 1 Mart 2020).
- Koundouno, Tamba François (2019), “Saudi Television Airs Polisario-Friendly Documentary, Crosses Red Line in Relationship with Morocco”, *Morocco World News*, <https://www.morocccoworldnews.com/2019/02/265011/saudi-television-polisario-friendly-documentary-red-line-morocco/>, 3 Şubat 2019 (E.T.: 28 Şubat 2020).
- La Vanguardia* (2018), “Marruecos rompe relaciones diplomáticas con Irán por su apoyo al Frente Polisario”, <https://www.lavanguardia.com/internacional/20180501/443172693715/marruecos-rompe-relaciones-diplomaticas-con-iran-por-su-apoyo-al-polisario.html>, 1 Mayıs 2018 (E.T.: 28 Şubat 2020).
- Ministerio de Relaciones Exteriores de Guatemala, (2020), “La clasificación para fines de exención y obligatoriedad de visa”, http://www.minex.gob.gt/Visor_Pagina.aspx?PaginaID=21 (E.T.: 31 Ocak 2020).
- North Africa Post (2018), “Saudi Arabia, UAE, Bahrain Condemn Iran's support for Polisario”, <http://northafricapost.com/23440-saudi-arabia-uae-bahrain-condemn-irans-support-polisario.html>, 2 Mayıs 2018 (E.T.: 28 Şubat 2020).
- Norton, Augustus Richard (2015), “The Geopolitics of the Sunni-Shia Rift”, Elizabeth Monier (ed.), *Regional Insecurity After the Arab Uprisings*, Londra: Palgrave Macmillan, ss. 129-148.
- Ohaegbulam, F. Ugboaja (1984), “The Conflict in the Western Sahara”, *The Journal of Modern African Studies*, Cilt 22, Sayı 4, 1984, ss. 696-703.
- Pan-African Parliament (2018), <https://au.int/en/organs/pap>, 1 Kasım 2018.
- Radeljic, Branislav (2017), “Russia's Involvement in the Kosovo Case: Defending Serbian Interests or Securing Its Own Influence in Europe?”, *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 273-300.
- Reuters (2016), “U.S. supports Moroccan autonomy plan for Western Sahara”, <https://www.reuters.com/article/us-morocco-westernsahara-usa-idUSKCN0WL0OX>, 19 Mart 2016 (E.T. 4 Ocak 2020).
- Ringmar, Erik (1996), “On the Ontological Status of the State”, *European Journal of International Relations*, Cilt 2, Sayı 4, ss. 439-466.
- Russia Today* (2010), “Sahara Occidental discute independencia de Osetia del Sur”, <https://actualidad.rt.com/actualidad/view/17644-Sahara-Occidental-discute>, 30 Eylül 2010 (E.T. 4 Ocak 2020).
- Sahara Press Service* (2012), “Ethiopia reaffirms will to strengthen excellent and historic relations with Sahrawi Arab Democratic Republic”, <https://www.spsrasd.info/news/en/articles/2016/12/05/5818.html>, 5 Aralık 2012 (E.T. 4 Ocak 2020).
- Sahara Press Service* (2013), “South Africa and SADR signs three Memorandums of Understanding”, <http://www.spsrasd.info/en/content/south-africa-and-sadr-signs-three-memorandums-understanding>, 28 Haziran 2013 (E.T. 4 Ocak 2020).
- Sobowale, Rasheed (2019), “Nigeria to Halt Sardine, Fertilizer Importation from Morocco”, *Vanguard Nigeria News*, <https://www.vanguardngr.com/2019/09/western-sahara-nigeria-to-halt-sardine-fertilizer-importation-from-morocco/>, 19 Eylül 2019 (E.T. 11 Ocak 2020).
- Stortinget (2010), “Skriftlig spørsmål fra Dagfinn Høybråten (KrF) til utenriksministeren”,

Dokument nr. 15:1152, 11 Mayıs 2010 (E.T. 10 Ocak 2020).

Şahin, Mehmet (2006), "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 39-55.

Tembo, Benedict (2017), "Sahrawi Republic President Brahim Ghali visit historical", *Daily Mail*, <http://www.daily-mail.co.zm/sahrawi-republic-president-brahim-ghali-visit-historical/>, 16 Ocak 2017 (E.T. 4 Ocak 2020).

Tripartite Alliance Statement (1995), "The Sahrawi Republic - why no recognition?", *The African Communist: Journal of the South African Communist Party*, Second Quarter, Sayı 141.

UNHCR (2018), *Sahrawi Refugees in Tindouf, Algeria: Total In-Camp Population*, Official Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, Mart 2018, ss. 2-22.

Universalis (2016), "4 Ways to Show Western Sahara", https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Maps_of_Western_Sahara.png (E.T.: 22 Şubat 2020).

Wikileaks (2009), "Morocco's tally of countries rejecting/supporting recognition of independent Sahara", https://wikileaks.org/plusd/cables/09RABAT195_a.html, 6 Mart 2009 (E.T. 4 Ocak 2020).

Yıldız, Uğur Burç (2013), "The European Union's Position on the Western Sahara Conflict: A Barrier to Mediterranean Cooperation", *Marmara Journal of European Studies*, Cilt 21, Sayı 1, ss. 37-59.

Zaireg, Reda (2018), "The truth behind Morocco's diplomatic crisis with Iran", *Middle East Eye*, <https://www.middleeasteye.net/opinion/truth-behind-moroccos-diplomatic-crisis-iran>, 11 Mayıs 2018 (E.T. 4 Ocak 2020).

Zoubir, Yahia (1987), "Soviet Policy toward the Western Sahara Conflict", *Africa Today*, Cilt 34, Sayı 3, ss. 17-32.

Zunes, Stephen (1998), "The United States and the Western Sahara Peace Process", *Middle East Policy*, Cilt 5, Sayı 4, ss. 131-146.

Ek 1: Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti ile Diplomatik İlişki Kuran Devletler

No	Devlet	Tanıma Tarihi
1	Afganistan	1979-2002
2	Angola	1976-.....
3	Antigua ve Barbuda	1987-2010
4	Arnavutluk	1987-2004
5	Barbados	1988-2013
6	Belize	1986-.....
7	Benín	1976-1997
8	Bolivya	1982-.....
9	Botsvana	1980-.....
10	Burkina Faso	1984-1996
11	Burundi	1976-2006 2008-2010
12	Cabo Verde	1979-2007 2012-.....
13	Cezayir	1976-.....
14	Çad	1980-1997
15	Doğu Timor	2002-.....
16	Dominik	1979-2010
17	Dominik Cumhuriyeti	1986-2002
18	Ekvador	1983-2004 2006-.....
19	Ekvator Ginesi	1978-1980
20	El Salvador	1989-1997 2009-2019
21	eSvatini	1980-1997
22	Etiyopya	1979-.....
23	Gana	1979-.....
24	Gine-Bissau	1976-1997 2009-2010
25	Grenada	1979-2010
26	Guatemala	1986-1998
27	Guyana	1979-.....
28	Güney Afrika	2004-.....
29	Güney Osetya	2011-.....
30	Güney Sudan	2011-.....

31	Haití	2006-2013
32	Hindistan	1985-2000
33	Honduras	1989-2000 2013-.....
34	İran	1980-.....
35	Jamaika	1979-2016
36	Kamboçya	1979-2006
37	Kenya	2005-2006 2013-.....
38	Kiribati	1981-2000
39	Kolombiya	1985-2000
40	Kongo Cumhuriyeti	1978-1996
41	Kosta Rika	1980-2000
42	Kuzey Kore	1976-.....
43	Küba	1980-.....
44	Laos	1979-.....
45	Lesotho	1979-.....
46	Liberya	1985-1997 2012-.....
47	Libya	1980-.....
48	Madagaskar	1976-2005
49	Malavi	1994-2001 2012-2017
50	Mali	1980-.....
51	Mauritius	1982-2014 2015-.....
52	Meksika	1979-.....
53	Moritanya	1984-.....
54	Mozambik	1976-.....
55	Namibya	1990-.....
56	Nauru	1981-2000
57	Nijerya	1984-.....
58	Nikaragua	1979-2000 2007-.....
59	Panama	1978-2013 2015-.....
60	Papua Yeni Gine	1981-2011

61	Paraguay	2008-2014
62	Peru	1984-1996
63	Ruanda	1976-.....
64	Saint Kitts ve Nevis	1987-.....
63	Saint Lucia	1979-2010
65	Saint Vincent ve Grenadinler	2002-2013
66	Sao Tome ve Principe	1978-1996
67	Seyşeller	1977-2008
68	Sierra Leone	1980-2003 2011-.....
69	Solomon Adaları	1981-1989
70	Surinam	1982-2016
71	Suriye	1980-.....
72	Tanzanya	1978-.....
73	Togo	1976-1997
74	Trinidad ve Tobago	1986-.....
75	Tuvalu	1981-2000
76	Uganda	1979-.....
77	Uruguay	2005-.....
78	Vanuatu	1980-2000 2008-.....
79	Venezuela	1982-.....
80	Vietnam	1979-.....
81	Yemen	1977-1990
82	Yugoslavya	1984-1992
83	Zambiya	1979-2011 2012-.....
84	Zimbabve	1980-.....